

Coblans, H.:

A NEMZETKÖZI DOKUMENTÁCIÓ PROBLÉMÁI.*

A dokumentalisták körében nem kell hosszan magyarázni, hogy a tájékoztatási anyag közlése elvi előfeltétele a természettudományok egészséges fejlődésének és ezzel egész ipari civilizációnk jó működésének. Valóban, szinte azt mondhatjuk, hogy a modern természettudomány a XVII. Században az akadémiák és tudományos társaságok felvirágzásával vette kezdetét; ezek jegyzőkönyveiket "Acti", "Comptes rendus", "Proceedings and Transactions", "Sitzungsberichte" címen besétálták közre. Ezekből a publikációkból fejlődött ki a folyóirat, mint eredeti forrás, az évek folyamán pedig a referálólap, mint másodkézből való forrás. E klasszikus rendszer összeomlása súlyos következményekkel jár a tudományok fejlődése szempontjából, ahogy azt a két világháború alatt alkalmunk volt megfigyelni. Az atomenergia életrehívásának szemünk láttára kibontakozó története bebizonyította, milyen

sáltalán és visszahuzó minden olyan próbálkozás, mely a tudományos kutatások eredményeit titokban akarja tartani.

A nemrég Genfben lezajlott második atomkonferencián PERRIN professor ragyogó megnyitó beszédében hangsúlyozottan rámutatott arra, hogy milyen súlyos következményei lesznek ennek a titkolózásnak az emberiség haladása szempontjából.

* A Német Dokumentációs Társaság Kölnben, 1958. október 6.-án tartott 10. évi kongresszusán elhangzott előadás.

A dokumentáció az elmúlt években hatalmas jelentőségűvé vált a tudomány és a technika szolgálatában, különösen azért, mert ma már a bibliográfiai feltárás gépesítése a megvalósulás stádiumában van.^{1./}

Szeretnék most ismertetni néhány, a tudományos tájékoztatásban a háboru után mutatkozó irányzatot és megkísérlésem ezek jelentőségének mérlegelését a könyvtáral és dokumentációs központok szempontjából.

Mindenekelőtt a "nem-publikált" szakirodalom problémáiról kívánok szólni;

egyébként helyesebb volna "félig publikált"-nak nevezni ezt az irodalmat.^{2./} Felvetődnek itt különböző kérdések a tudományos közlemények bibliográfiai és egyéb szabványaival, valamint hasonló problémák a dokumentumok másolásával kapcsolatban is. Ebben az összefüggésben részletesebben szólok

a nemzetközi konferenciák közleményei számára készült külön nyelvről

és általában a fordítások fontos és bonyolult kérdéséről.

A "nem-publikált" tudományos beszámolók és "korlátozott mennyiségben szétosztott nem-titkos dokumentumok" az elmúlt világháboru alatt kezdték meg nem sok jót ígérő pályafutásukat. 1940-ben még alig ismertük őket, ma pedig

egy millióra becsülhető az évenként megjelenő ilyen kiadványok száma.^{3./}

A fogalom sokféle értelmezése már az elnevezésben is megmutatkozik. Az amerikai szakirodalomban "research and development reports", "technical research reports", "technical reports", "research reports" néven emlegetik az ilyen publikációkat. Más nyelvekben a következő elnevezések honosodtak meg: "Berichte", "rapport", "relazione". Én

1./ Vö. Bericht über die Internationale Konferenz für wissenschaftliche Information in Washington, D.C., vom 16. bis 21. November 1958. Nachr. Dok. 1958. 9. Jg. 4.H. 199-202.p.

2./ STAVELEY, R.: Guide to unpublished research materials. London, Library Association. 1957.

3./ Council on 1. A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készítette: Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban. Washington, 1956.

egyszerűen beszámolóról /Bericht/ fogok beszélni.

Tartalmilag igen sok mindent felölelnek; lehet a beszámoló például

- 1./ olyan értekezés, amelyet nagy terjedelme, vagy túlságosan speciális tartalma miatt nem közölnek folyóiratok;
- 2./ különnyomat;
- 3./ valamely folyóiratba, vagy konferenciára szánt előnyomat /"pre-print"/;
- 4./ disszertáció;
- 5./ folyóiratcikk fordítása;
- 6./ egyetemi előadásokról készült jegyzetek;
- 7./ konferencia tárgyalásai.

A beszámoló lehet bizalmas, korlátozott publicitású, vagy "declassified", tehát nem-publikált, félig publikált, vagy egészen szabadon terjeszthető. Lehet stencillel, vagy offset nyomással sokszorosítani, vagy pedig mikrokártyán szétosztani. A beszámolót, a közleménynek ezt az új formáját tehát paradox módon inkább sokszorosításának módja határozza meg, mintsem a tartalma.

A leggyakrabban alkalmazzák a sokszorosításhoz a kisméretű offset gépeket, amelyek a helyszínen, a laboratóriumban, vagy az intézetben rendelkezésre állanak. Ezzel csaknem teljesen ki lehet küszöbölni az átfutási idő elhuzódását,

ami a szokásos nyomtatással, vagy folyóiratban való megjelentetéssel jár és gyors, közvetlen kapcsolatot lehet teremteni az azonos szakterületen dolgozó kutatók között. Se a beszámolók egyuttal a világ kutatóintézetei közötti csereforgalomban is felhasználhatók. Ez a módszer bizonyos kötetlen formát tesz lehetővé, az ilyen ideiglenes jellegű közleményt nem kell olyan alaposan kidolgozni; ezért fiatal tudósaink körében manapság igen népszerű. Az ilyen beszámolókból a bibliográfiai hivatkozások hevenyészettek, a szöveg gyakran igen hanyagul van megfogalmazva. Előszeretettel használják a "broken English"-nek nevezett új nemzetközi nyelvet.

Ez a beszámoló-rendszer elsősorban az elmúlt háboru vége felé fejlődött ki, bizonyos kényszerű okokból.^{4.} Az amerikai állam, mindenekelőtt az Atomenergia Bizottság /Atomic Energy Commission: AEC/ és a Hadügyminisztérium /Department of Defence/ olyan sok vállalkozót /egyetemi intézetet és ipari vállalatot/ bizott meg bizonyos kutatási feladatok elvégzésével és olyan méreteken, hogy ez feltétlenül szükségessé tette az eredmények közlésének gyors módszerét.

Kezdetben, vagyis kb. 10 évvel ezelőtt a megbízatást elvállaló intézmények titkos iratként adták át ezeket a jelentéseket az AEC-nak, amely sokszorosította és kezdetben igen korlátozott mértékben és erősen ellenőrzött módon terjesztette. Később az AEC fokozatosan mint "declassified" /feloldott. Ford./ kiadványokat szélesebb körben osztotta szét őket.

Az eredeti szerző rendszerint nem a kiadó; legtöbbször inkább valamely laboratórium, vagy kutatócsoport, semmint egy személy. Ezért az esetek legnagyobb részében a testületi szerzőről - amit különben gyakran igen nehéz megállapítani - készül a főlap a katalógusban.^{5.} A beszámolók azonosításának két legfontosabb ismérve a testületi szerző és a sorszám. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a számozás igen pontatlan és konfuzus szokott lenni,

mert gyakran olyanok végzi, akiknek fogalmuk sincs a dokumentációról. Elvben a jelentések számozásának egy szigrlából és egy folyó-

---

4./ FRY, B.M.: Library organisation and management of technical reports literature. Washington, Catholic University of America press, 1953.

b./ FRY, B.M.+ KORTENCICK, J.J.: Production and use of technical reports. Washington, Catholic University of America press, 1955.

c./ GRAY, D.E.: Organising and servicing unpublished reports. American Documentation, 4, 1953. 103-115.p.

d./ MILLER, E.E.: The genesis and characteristics of report literature. American Documentation, 3, 1952. 91-94.p.

5./ Technical Information Service: Atomic Energy Commission. Corporate author entries used by the T.I.S. in cataloging reports. 3. rev. ed. Oak Ridge, 1957.

számból kellene állnia. Eredetileg a szigla a jelentés "declassified" voltát is jelölte. Például 1950 táján a legtöbb amerikai jelentést az AECU /"unclassified"/ vagy az AECD /"declassified"/ sziglával látták el. Ma ezek a sziglák egyre inkább a kiadó laboratórium nevét jelölik.

A beszámoló dátumát, amely önmagában és önmagáért is igen fontos adat, a legkülönbözőbb módokon adják meg: a kutatómunka lezárásának napját, a kiadóhoz való elküldés napját, a végleges szétosztás, vagy a "declassification" napját, - sőt néha mind a négyet! A nyomtatás helyét, amelyet gyakran igen nehéz megtalálni, az amerikai katalógus cédulákon többnyire egyáltalán nem közlik. Ezeket a sajátságokat azért említem, hogy rámutassak, milyen

alapvetően különbözik a beszámoló katalógizálása a szokásos könyvtári módszerektől.

Valójában egészen új alapelveket és nemzetközi szabályokat kell kidolgozni, mert különben a jelenlegi zürzavar mégcsak fokozódik.

Beszámolókat, - mint ahogy más "félig publikált" anyagot is, amelyet korlátozott terjesztésre szántak, - eredetileg nem lehetett vásárolni. Mint ismeretes a könyvkereskedői forgalmon kívüli műveket általában nehéz megszerezni. Kezdetben a szétküldés ingyenes volt, a cserén és kölcsönös nemzeti szerződéseken alapult, ami végeredményben érthető, míg titkos és bizalmas dokumentumokról van szó. E kiadványok azonban egyre inkább "declassified"-é váltak, egyre több tudományra terjedtek ki és szaporodott elosztó központok száma. Nagy-Britanniában az amerikai beszámolókat meghatározott intézmények osztják szét, így a "Department of Scientific and Industrial Research" /Tudományos és Ipari Kutatási Osztály/ és a "Ministry of Supply". Az EPA "Europäische Produktivitätszentrale" /Európai Termelékenységi Központ/ Párizsban szintén megkezdte a beszámolók európai szétosztásának koordinálását.

A helyzet a legtöbb európai országban valójában renkívül bonyolulttá vált;

a könyvtárak kétségbeesésükben egyenesen a gyanított Egyesült Államok-beli kiadóhoz

tőközpontjukhoz utasítja őket. Előfordul gyakran, hogy elfogy minden példány. Az AEC az európai olvasókon úgy segít, hogy számos európai- és Európán kívüli országban "depositary library"-ket /kötelespéldány könyvtárakat/ állít fel. Az 1955-ös genfi első nemzetközi atomkonferenciának egyébként ez volt az egyik legfontosabb eredménye. Sajnos, akkorra már a legtöbb, az 1946-1954-es időszakból származó beszámoló elfogyott és ezekről csak mikrokártyákat lehetett küldeni.

"Declassified" beszámolókat vásárolni is lehet, mégpedig amerikaiakat az OTS-től /Office of Technical Services, Washington/, angolokat a H.M.S.O.-tól /London/. Az OTS ezenkívül kész a kifogyott beszámolókról mikromásolatot is küldeni, de ennek ellenére az Egyesült Államokból és a nagy nyugateurópai országokból a beszámolók beszerzése rendkívül bonyolult. Még gyakran tapasztalt dokumentációs központok sem érnek célt. Azoknak az országoknak, - például Németországnak - melyek most kezdik kiépíteni beszámoló-gyűjteményeiket, azt tanácsolom, hogy ezt a munkát ne sok - és főleg jól felszerelt intézményre bízzák.

Ezen intézményeknek arra kell törekedniük, hogy teljes beszámoló-sorozatokat szerezzenek be, ezeket igen alaposan katalogizálják és valamennyi belföldi olvasónak becsássák kölcsönzés útján rendelkezésére.

E célból magas képzettségű munkatársi gárdára van szükségük, valamint megfelelő fotó reprodukciós részlegre, hogy a mikrokártyákról gyorsan lehessen előállítani másolatot és nagyítást. Szerencsére ezek a kiadványok nem tartoznak a szerzői jog hatálya alá /pl. az AEC beszámolói sem/, mert ezeket az állam finanszírozza.

A nagy német referálólapok általában nem dolgoznak fel beszámolókat, ami egyrészt a beszerzés nehézségeiben és a sokoldalú, kiszámíthatatlan tartalommal leli magyarázatát, másrészt abban, hogy nem akarnak pénzt és időt vesztegetni olyan anyagra, amely esetleg enélkül is meg fog jelenni folyóiratokban.^{6./} Az AEC ezért saját re-

6./ GRAY, D.E. - ROSENBERG, S.: ... technical reports become published papers? Physics Today

ferálólapot indított a beszámolók közlésére. Ez 1947-ben "Abstracts of declassified documents" címen indult; 1948 óta "Nuclear science abstracts" a címe. Ez ma már igen fejlett és a területen a leghasznosabb szolgálat. Bár, mint a neve is mutatja, elsősorban az atomtudománnyal foglalkozik, valójában ezt a területet igen tágan értelmezi. Szerencsére az NSA eddig még a beszámolók egyetlen, valóban nemzetközi referálólapja. Két feltétele van annak, hogy ez állapot fenntartható legyen: a beszámolók kiadói a világ minden részéből minél gyorsabban küldjenek példányokat az NSA-nak /Oak Ridge-be/;

se időt, se pénzt ne pocsékoljunk a beszámolók új, nemzeti referálólapjainak alapítására,

amelyek az NSA-val konkurálnának. Ez fényezés volna.

Német nyelvterületen régi hagyomány, hogy az irodalomkutatás kartoték alakjában teszik közze, ami valójában feleslegessé teszi a referálólapra való várakozást és megvan az az előnye is, hogy az anyagról az ország nyelvén adnak tájékoztatást. Mégis úgy hiszem, hogy ezen a módszeren a gyors fejlődés, amely az NSA új alakjában testesül meg, túlhalad. Az AEC múlt májusban Genfben találkozót szervezett az európai "depository library"-k képviselői számára és ebből az alkalomból bejelentette, hogy új nyomdai eljárásokat vezet be a művelet jelentős meggyorsítása érdekében.

Fényképeszeti és lyukkártyás eljárásnak bizonyos kombinációjáról van szó,

amely offset nyomással való igen gyors előállítást tesz lehetővé. Arra számítanak, hogy ezen az úton

három hénaponként összesített szerzői-, cím- és tárgymutatót tudnak kiadni.

Mint fentebb már említettük, az előnyomat /pre-print/ is megjelenhet beszámolóként; ez különösen kellemetlen, korcs műfaj. Egy-egyvel több engedmény a mai gyorsasági kényszernek! Mihelyt egy cikk valamely folyóirat számára elkészül, mint beszámoló megkapja a maga sorszámát, gyorsan sokszorosítják és szétoztják. Ez gyakran a folyóiratban való publikálást

hat vagy kilenc hónappal is megelőzi.

Természetesen megtörténhet, hogy a cikk sohasem jelenik meg a folyóiratban, vagy a korrktúra során címe, sőt tartalma is lényegesen megváltozik. Mint látjuk, az "előnyomat" /"pre-print"/ kifejezés teljesen megtévesztő. Azelőtt az előnyomat, mint neve is mutatja, a végleges nyomtatott kiadás előzetes példányát /Vorausexemplar/ jelentette.

Most olyan kiadást jelölnek e szóval, amely esetleg egyáltalán nem is kerül nyomtatásra, vagy nem szükségképpen ebben az alakban. Könyvtáramban, melynek gyűjtőköre elsősorban az /atom/ magfizika irodalma, hetenként átlag 15 ilyen előnyomatot kapunk. Több olvasó csak azért keresi fel a könyvtárat, hogy ezeket az előnyomatokat lássa. Ezeknek az előnyomatoknak csak kis töredéke jelenik meg a fenti értelemben vett beszámolóként, zöme 2-300 példányszámban a szerző kiadásában lát napvilágot. Sajnos ezek az előnyomatok a bibliográfiai hivatkozásokban is szerepelnek, ami a könyvtárakban véget nem érő kérdezősködésekre és zavarra vezet.

Az előnyomat, mint látjuk, a folyóirat ellenségévé vált!

Az American Physical Society néhány hónappal ezelőtt felismerte ezt a veszélyt. Ezért új folyóiratot alapított, a "Physical Review Letters"-t, amely kéthetenként jelenik meg és levél formában közöl jelentéseket a folyamatban lévő munkákról. Arra számítanak, hogy a gyors közzétételrel az előnyomatok feleslegessé válnak.

Mint a szerkesztő írja: /ez a folyóirat/ "fontos és valamennyi fizikusnak használható eredményt hozhat és nem csupán annak a néhány kiváltságos kutatóknak a számára készül, akiknek neve szerepel az előnyomatok szétosztási listáján."

Példámat elsősorban az atomtudomány területéről választottam, nem mintha más tudományokat kevesebbre becsülnék, hanem mert ezen a

területen vagyok a legtájékozottabb, és főleg, mivel itt mutatkoznak leginkább az új irányzatok. Ezek sejtetik, mint H.G.Wells olyan szépen írja, "a jövő dolgok formáját" /the shape of things to come"/. 1945 óta az atomkutatás más tudományágak tudósaira is rákényszeríti a saját módszereit. A kormányok fantasztikus összegeket bocsátanak a kutatás rendelkezésére és a háború hozzászoktatott bennünket a gyorsütemű munkához. Sietni minden áron! Természetesen meg lehet érteni, hogy sokmillió font és sok billió dollár nem heverhet parlagon. Ezért a gyors közlés, azonnali publikálás feltétlenül szükséges. Az ideiglenes fogalmazványnak azonnal meg kell lennie beszámoló formájában: nincs idő alaposabb tanulmány kidolgozására, mivel időközben egy másik kutatóintézet jelentése megelőzhet bennünket.

Egyesek közülünk néha bizonyos gyanakvással szemlélik ezt a sietséget, a dokumentumoknak ezt az áradatát, ezt a szputnyik-pszichozist. De mint dokumentalistáknak nincs más választásunk, meg kell kísérelnünk, hogy megértsük korunk követelményeit: könyvtárainknak alkalmazkodniuk kell az új áramlatokhoz.

Milyen gyakorlati következményei vannak ennek? Csak néhány problémára szeretnék itt rámutatni. Nemzetközi konferenciák üléseiről szóló beszámolóknak két hónap múlva kell megjelenniük, s nem, mint eddig, két év múlva. Az első atomkonferencia, amely 1955. augusztusában volt Genfben, uttörő volt ebből a szempontból. 1956. áprilisban már az összes kötetek megjelentek angol nyelven; 1956. decemberben megjelent a francia kiadás, 1957. januárjában a spanyol; az orosz nyelvű kiadásnak azonban még csak 6 kötete jelent meg. A 17. kötet, a mutató, jellemzően csak három évvel később, 1958. szeptemberben jelent meg. Ez év júliusában a CERN-ben nemzetközi konferenciát tartottunk az atommag szerkezetéről. Tizenegy hét múlva kiadtuk a tárgyalások anyagát. A nyomás és a kiállítás jó, a szerkesztés és a bibliográfia azonban, mint a szerkesztő maga is mondja az előszóban, némi kívánnivalót hagy hátra: sok irodalmi hivatkozás nem kielégítő és nem teljes; a nyelv gyakran "broken English". Tudósaink azonban meg voltak elégedve, mert gyorsan megjelent az anyag.

Tisztáznunk kell azonban, hogy mennyire mehetünk a tudósok elébe és milyen mértékben szállíthatjuk le a bibliográfiai színvonalat, vagyis tisztáznunk kell a bibliográfia és a mutatók formáját és a jó kiadvány egész mikéntjét. A dokumentalisták általában a klasszikus, alapos munkát igénylő bibliográfiai hagyományok között nevelkedtek és ezért nehezen törődnek bele az új helyzetbe.

Azonban nem marad más hátra, meg kell állapítanunk és a gyakorlatban is alkalmaznunk kell a normák alsó határát. A dokumentalisták képzésében ezért nagy súlyt kell helyezni a másolásra és a nyomtatás mindenféle formájának ismertetésére. Jelentések kiadása jól képzett dokumentalisták feladata kell hogy legyen, csak így lehet ezen a területen némileg rendet teremteni.

A gyors előállítás másik lehetősége az, hogy a nemzetközi konferenciák nyelvét egyetlen nyelvre korlátozzuk. Bár a CERN, mint nemzetközi intézmény két hivatalos nyelvet használ, mégpedig az angolt és a franciát, a konferenciákat ezután csak angol nyelven tartják. Valójában, azoknak a nemzeti követelményeknek ellenére, hogy egész sereg hivatalos nyelvet használjanak, egyre inkább az angol válik a tudományos és főleg az atomtudományi konferenciák nyelvévé. Ez nem értékitélet akar lenni, hanem csak ténymegállapítás, ahogy azt magam látom. Én magam személy szerint nem értek egyet ezzel az "egy-nyelv-filozófiával", akkor sem, ha ez az egyetlen nyelv az angol. A második genfi konferencián elhatároztuk, hogy az ülési beszámoló 33 kötete csak angol nyelven fog megjelenni, mégpedig 1959. júniusig. A többi három nyelven csak erősen rövidített kiadások, 1959. júliusáig látnak napvilágot.

Ha jóslatokba bocsáthozhatom, azt szeretném mondani, hogy az angol és az orosz lesz a két legfontosabb nyelv a természettudományok és a technika területén.

Ezért véleményem szerint a jövőben a dokumentalistáknak a két nyelv valamelyikét tökéletesen és a másikat is megfelelően ismerniük kell.

Még egy kérdést szeretnék itt érinteni, amely egy idő óta sok tudóst nyugtalanít. A munkamódszerek nagy átalakulása ellenére is a tudományos elismerés, presztizs és előremenetel még mindig az elismert folyóiratokban való publikálástól függ. A tudósok azonban ma igen gyakran csoportosan dolgoznak és munkáik korlátozott példányszámu beszámolóokban jelennek meg. Hogyan ítélik meg és értékelhetik őket /ennek alapján/ kollégáik? Még rosszabb a helyzet a titkos jelentések szerzőivel. Ezért könnyű megérteni, hogy a kutató még mindig abban reménykedik, hogy sikerül jelentését valamelyik elismert folyóiratban nyomtatásban látnia. S ezzel elérkeztünk ahhoz a kérdéshez, hogy mi a kiadvány és mi a prioritás? Ha például egy amerikai jelentést kb. 300 példányban állítanak elő és küldenek szét a világ legfontosabb atomenergia intézeteinek, publikált-e ez a munka, vagy sem? A publikáció és a rokon fogalmak, mint a szerzői-, szabadalmi-, és fordítói jog egész problémáját újból alaposan át kell gondolni, mégpedig az olyan társaságokban, amilyen az Önöké is. E társaságok véleményét azután a Nemzetközi Szövetségnek /FID-nek/ kellene továbbítani és végül az Unesco, nemzetközi megállapodás alapján, tűzze ki világosan az irányelveket.

Ma megkíséreltem bemutatni Önöknek az újabb dokumentáció néhány problémáját és törekvését, bár ez Önöknél, Németországban, még nem olyan akut probléma, mint Angliában és az Egyesült Államokban. De Önöket sem fogja megkímélni ez az áramlat. Szeretném az angol mondatot: "Peace is indivisible" /"A béke oszthatatlan"/ erre a területre is átvinni és azt mondani: "Documentation is indivisible" /"A dokumentáció oszthatatlan!/. Ezért Önöknek is foglalkozniuk kell ezekkel a problémákkal. Remélem, hogy ehhez némi ösztönzést adtam Önöknek.

Eredeti cím: Probleme der internationalen Dokumentation.
Megjelent: Nachrichten für Dokumentation. 1959, 1.sz. 10-13.p.
OSzK. ford.sz.: 2052.